

Kako sam postao povjesničar

7. lipnja 2011. godine predstavljen je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu Zbornik¹ koji su mi posvetili članovi Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta i povjesničari iz drugih ustanova u zemlji i inozemstvu. Nakon uvodnih riječi dekana prof. dr. sc. Damira Borasa, pročelnice Odsjeka za povijest i predstojnice Zavoda za hrvatsku povijest prof. dr. sc. Brune Kuntić-Makvić te urednice Zbornika prof. dr. sc. Iskre Iveljić opširno je govorila autorica teksta o mom »životu i djelu« prof. dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan. Izlaganje prof. Vranješ-Šoljan potaknulo me da iznesem neka svoja sjećanja na razdoblje svog školovanja i studija tijekom kojega sam se oblikovao kao povjesničar. Po završetku predstavljanja više me kolega zamolio da izlaganje stavim na papir i objavim. Tako je nastao ovaj tekst. Napisao sam ga neposredno nakon predstavljanja Zbornika, te se tek u nekoliko pojedinosti razlikuje od izlaganja.

Kolegica Božena Vranješ-Šoljan je u svom tekstu tiskanom u Zborniku i u svom izlaganju govorila o mom znanstvenom, nastavnom i javnom djelovanju. U svom izlaganju želio bih reći ponešto o onome što je tome prethodilo, a o čemu je kolegica Vranješ-Šoljan, sasvim razumljivo, navela samo nekoliko podataka. Želio bih se osvrnuti na svoje početke, na školovanje i studij te na uvjete u kojima sam se oblikovao i koji su me usmjerili prema povijesnim istraživanjima.

Kolegica Vranješ-Šoljan je na početku svog izlaganja konstatala da sam rođen u Starom Gradu, a da (kako je napisala u uvodnom tekstu) »rođiti se u gradu kao što je Stari Grad i na otoku kao što je Hvar – gdje život kontinuirano teče tisućljećima – (...) zacijelo je od najranije mladosti značilo prirodan odabir profesije povjesničara«. Premda taj put prema profesiji povjesničara nije bio sasvim pravocrtan, činjenica je da sam u Starom Gradu živio u ozračju prošlosti i doživljavao prošlost. Stari Grad nema blistave spomenike arhitekture, ali čini skladnu urbanu cjelinu koja odiše starinom. Od važnijih spomenika prošlosti to ipak nisu samo crkve, Hektorovićeve renesansni Tvrđalj i ostatci grčkog Farosa (u vrijeme mog djetinjstva arheološka iskopavanja nisu još bila provedena, te su najvažniji vidljivi ostatci Farosa bile »kiklopske

1 *Zbornik Nikše Stančića* (ur. Iskra Iveljić), Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za povijest – FF Press, 2011.

zidine« u konobi kuće Gramotorovih). Uz njih su na prošlost podsjećale i zgrade iz novijeg razdoblja, iz druge polovice 19. stoljeća, kao što su palača Biankini, obitelji don Juraj Biankinija, urednika preporodnog *Il Nazionale / Narodnog lista*, te palača i mauzolej povjesničara don Šime Ljubića, jednog od prvih šesnaest članove tada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti koje je Hrvatski sabor imenovao 1866. godine. Tu je osim toga bio niz osoba koje su bile živi relikti prošlosti – pripadnici nekadašnjih društvenih elita, potomci obitelji nekadašnjih »pošidenata«, pomorskih kapetana i trgovaca, izvlaštenih ili već od ranije materijalno i društveno degradiranih obitelji nekadašnjih autonomaša i narodnjaka. Među njima je bio dr. Baldo Politeo, koji me u djetinjstvu liječio, iz obitelji koja je naslijedila dio Tvrđalja preko Pietra Nisitea, Hektorovićeve nasljednika po ženskoj liniji. Tu su bile udovice i njihove neudate sestre koje su svoj elitizam dokazivale govoreći talijanski, premda često zapravo mješavinom talijanskog i hrvatskog jezika. Sjećam se sestara Amalije i Đilde iz porodice nekadašnjih vlasnika apoteke i kako je stara gospođa Đilda optužujući nekoga da ju je prevario, da je lopov, sa prozora miješajući talijanski i hrvatski vikala: »Ladro, ladro, nepošteni ladro!«

U Splitu me u gimnaziji predavanja iz povijesti nisu naročito inspirirala, ali sam neke osobine budućeg povjesničara pokazivao iz predmeta hrvatskog jezika. Iz tog sam predmeta dobivao izvrsne ocjene ne toliko zbog usmenih odgovora koliko zbog pismenih zadaća. U njima sam temu uvijek skretao prema nečem konkretnom, doživljenom ili pročitanoj i umjesto izmišljanja, sentimentaliziranja ili pseudoanaliziranja ispričao bih konkretnu priču s ponešto poetskim prizvukom. Profesor Serventi mi je zbog toga znao reći da mi je zadaću ocijenio premda je ona više književni rad, a književni radovi se ne mogu ocjenjivati ocjenama od 1 do 5. To spominjem jer je moj pristup bio ipak više povjesničarski nego književni. O razlici između rada povjesničara i književnika govorio sam prije nekoliko dana (3. lipnja) u Matici hrvatskoj na predstavljanju knjige povjesničara pok. fra Joze (Josipa Ante) Solde *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*. U njoj je fra Jozo među ostalim iznio podatke o mitskoj seobi stanovništva 1687. godine iz Rame pod osmanskom vlasti u Sinj na mletačkom području pod vodstvom fra Pavla Vučkovića. Upozorio sam da je isti događaj maestralno opisao književnik Ivan Aralica u romanu *Put bez sna* iz svoje »morlačke« trilogije. Fra Jozo je, dakako, seobu opisao čvrsto se držeći arhivskih podataka, a Aralica je, naprotiv, služeći se istim podacima kao osnovicom, u opisu dodavao osobe, situacije, događaje, boje i zvukove. Književnici, konstatirao sam, mogu raspolagati istim podacima kao i povjesničari, ali imaju slobodu prepustiti se mašti. Mi povjesničari činimo isto što i književnici kada na osnovi podataka stvaramo priču, ali moramo to činiti disciplinirano – ne izmišljajući, ne ispuštajući i ne reinterpretirajući podatke. Držeći se strogo podataka i premošćujući praznine u izvorima mi povjesničari konstruiramo povijest. Moje zadaće iz hrvatskog jezika u gimnaziji pokazuju mi, kada ih se danas sjećam, da sam imao predispozicije više za

povjesničara nego za književnika, jer sam s jedne strane bio sklon stvaranju cjelovite predodžbe, ali sam to činio povezujući podatke kojima sam raspolagao.

Kad sam došao na studij u Zagreb nisam se osjećao iskorijenjeno. Korzo se nedavno bio sa zapadne strane Zrinjevca preselio na »Špicu«, južnu stranu tadašnjeg Trga Republike (danas ponovo Trga bana Josipa Jelačića). Tu sam zatekao bruce i starije studente, znanke i školske kolege iz Staroga Grada i Splita te Zagrepčane porijeklom iz Staroga Grada koje sam sretao u Starom Gradu za vrijeme ljetnih praznika, ali također njihove prijatelje i prijateljice Zagrepčane i Zagrepčanke. U Starom Gradu je postojala tradicija slanja djece na školovanje, te je Stari Grad dao velik broj intelektualaca. Iz mog zadnjeg razreda tada sedmogodišnje osnovne škole nas je desetak krenulo u srednju školu u Splitu, a dio zatim na studij u Zagreb. Neki iz kruga studenata s kojima sam se družio već su s roditeljima živjeli u Zagreb, a neki su od roditelja Starograđana i bili rođeni u Zagrebu. Međutim, uskoro se u toj skupini formirala uža skupina sa zasebnim interesima koja se počela i odvojeno sastajati. Zbog toga su nas iz te skupine ostali počeli nazivati »uskima« a sebe »širokima«.

Mi (»uski«) počeli smo se nedjeljom poslijepodne sastajati u stanovima starogradskih Zagrepčana, a pridruživale su nam se njihove djevojke, sestre, prijateljice i dečki njihovih sestara. Povremeno su nam se pridruživali (također porijeklom iz Staroga Grada) Ivo Maroević, kasnije profesor na Odsjeku za povijest umjetnosti našeg Filozofskog fakulteta, i njegov nešto mlađi rođak, danas akademik Tonko Maroević, povjesničar umjetnosti i književnik. Na tim nedjeljnim sastancima dogovarali smo se koje ćemo izložbe posjetiti tijekom sljedećeg tjedna, koje ćemo filmove i kazališne predstave pogledati (bilo je to doba »novog vala« na filmu i avangardnog Gavellina Zagrebačkog modernog kazališta), koje ćemo koncerte posjetiti (moram priznati da me John Cage na upravo pokrenutom Muzičkom bijenalu nije oduševio) ili koje ćemo knjige pročitati i tko će o čemu referirati. Sljedeće nedjelje čitali smo eseje koje smo napisali i o njima raspravljali.

Na studiju povijesti imao sam sreću na prvoj godini iz Uvoda i iz Pomoćnih povijesnih nauka (tako se predmet zvao) slušati predavanja prof. Josipa Matasovića, velikog erudita, pravog tradicionalnog kulturnog historičara. On je imao običaj tijekom predavanja zastati očekujući koji će od studenata iznijeti podatak (godinu, ime, naslov djela i sl.) koji je sam namjeravao iznijeti. Studenta koji bi odgovorio pitao bi za ime i zatim ime zapisao. Ja sam njegova predavanja pažljivo pratio, nešto sam znao od ranije a nešto naučio iz njegovih prethodnih predavanja, i često sam uskakao s podatkom koji je očekivao. Na ispitu kod njega dobio sam izvrsnu ocjenu te me izabrao za demonstratora. Demonstrator je također postao kolega sa studija, kasnije profesor hrvatske povijesti srednjeg vijeka na Odsjeku za povijest našega Filozofskog fakulteta, danas akademik Tomislav Raukar. To je kolegi Raukaru i meni pružilo izvanredno povoljne uvjete za studij. Naime, prostorije Seminara (na Gornjem gradu u Ćirilometodskoj ulici) imale su osim predavaonice i kabineta dvije radne sobe koje su zimi bile grijane. Ugljen za velike kaljeve peći donosio je poslužitelj,

te su seminarske prostorije postale mjestom našeg svakodnevnog boravka, učenja i rasprava, pa i razgovora s asistenticom Rankom Stojšavljević, koja je bila kulturni historičar matasovićevskog tipa, i s prof. Jakovom Stipišićem iz tadašnjeg Akademijina Instituta za povijesne znanosti, koji je zamijenio prof. Matasovića. Kolega Raukar i ja smo također pohađali tečaj iz paleografije i diplomatike koji su u Akademijinu Institutu održavali prof. Stipišić i prof. Miljenko Šamšalović. Bili su to prvi koraci u upoznavanju s metodama povijesne znanosti. U Seminaru je, što je bilo najvažnije, postojala bogata priručna biblioteka s enciklopedijama, knjigama i časopisima, Akademijinim i drugim izdanjima. Ta mi je knjižnica omogućila da dobijem odličnu ocjenu na prvom ispitu nakon ispita kod prof. Matasovića, na ispitu iz Povijesti starog vijeka kod prof. Grge Novaka koji je upravo u to vrijeme postao predsjednik tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Prof. Novak je ispite održavao u seminarskoj dvorani u istočnom krilu zgrade Sveučilišta, u kojoj su tada bili smješteni također Dekanat Filozofskog fakulteta te pojedini njegovi odsjeci, među njima i Odsjek za povijest. Kad sam polagao ispit kandidati su, uobičajeno, sjedili na stolicama ispred prvog reda stepenasto poredanih klupa, a ja sam (kao jedan od nas petnaestak) sjedio na prvoj stolici do vrata. Nakon što je stao iza katedre na povišenom podiju prof. Novak je upravljač mene i upitao: »Kako se ti zoveš?« »Stančić« – odgovorio sam. »Stančić?« – pogledao me pozornije i upitao: »A odakle si ti?« »Iz Staroga Grada« – odgovorio sam. Zapjevnuo je: »Eehehe, iz staroga Farosa! Pa ti povijest moraš pjevati!« Prvo pitanje uvijek je bilo iz izvora, čemu su bila posvećena prva poglavlja beogradskog prijevoda sa ruskog Maškinove *Istorije starog Rima*. »Pseudoskilaks« – bilo je prvo kratko pitanje koje mi je prof. Novak postavio. Počeo sam detaljno izlagati – otprilike: Pseudoskilaks je anonimni grčki pisac koji je sredinom 4. stoljeća prije nove ere napisao *Periplus*, opis plovidbe duž obala Sredozemlja ... opisom je počeo od istočnog Sredozemlja ... opisao je plovidbu duž sjeverne obale Afrike, zatim duž južne obale Hispanije i Galije te zapadnom i istočnom obalom Italije. Napose sam se zadržao na opisu istočne obale Jadranskog mora od Istre uz kopno i od sjevernih otoka preko *Farosa* itd. do *Korkyre* (Korčule) i *Melite* (Mljeta). Detaljnije sam izložio dileme u vezi s toponimom *Katarbates potamos* (rijeka Katarbates) i objasnio zaključak da je to rijeka Krka. Prof. Novak me pomno promatrao dok sam izlagao, a kad sam završio upitao me: »Odakle to znaš?« Odgovorio sam: »Iz članka Mate Suića u Akademijinu *Radu*.« Ne sjećam se kako je glasilo sljedeće pitanje, ali se sjećam da mi je uskočio s uobičajeno kratkim potpitanjem: »Butua!« Odgovarajući iznio sam podatke o antičkoj, ali također o pretpovijesnoj Budvi, na što je opet uslijedilo kratko pitanje: »Odakle to znaš?« i moj odgovor: »Iz Vašeg *Prehistorijskog Hvara*.« Nakon toga je ispitivao ostale studente, došao i do najgorih pitanja, onih o carevima, a mene kao da je zaboravio (ili me se bojao pitati da eventualno ne pokvarim dojam). Na kraju, kad se vidjelo da me ne namjerava dalje pitati, jedan student ga je upitao: »A njega (tj. mene) nećete pitati?«. »On je već dobio peticu.« – odgovorio je.

Tijekom studija sam pripremajući se za ispite nastavio osim ispitne literature i bilježaka sa predavanja čitati i drugu literaturu. U antikvarijatu sam kupio i poneku knjigu iz problematike predmeta iz kojega sam trenutno spremao ispit i te su knjige začetak moje biblioteke.

Tijekom daljnjeg studija najviše nas se dojmio prof. Jaroslav Šidak. Držao je tijekom četiri semestra predavanja iz predmeta »Hrvatska povijest novog vijeka« koji je obuhvaćao razdoblje od 16. st. do 1918. godine. Kolega Raukar i ja pohađali smo njegova predavanja sve dok kao apsolvanti nismo položili ispit kod njega. Bile su nam dragocjene njegove interpretacije (različite od interpretacija prof. Vase Bogdanova), ali smo također znali da je prof. Šidak na ispitu postavljao pitanja ne samo iz ispitne literature, već i iz onoga što je sam iznosio na predavanjima. Jednom je tako studentici na ispitu postavio pitanje na koje ona nije znala odgovoriti i opravdavala se da tih podataka nema u literaturi, na što je prof. Šidak konstatirao da je o tome govorio na predavanjima tijekom zadnjeg semestra. Nakon što je studentica konstatirala da ta predavanja nije pohađala jer je njega već ranije »odslušala«, prof. Šidak joj je zaprepašteno odvratio: »Kako vi mene možete *odslušati*?!« Prof. Šidak je registrirao moju stalnu prisutnost na predavanjima, te me odlučio provjeriti tako što me na početku ljetnog semestra zamolio da na sljedećem satu iznesem problematiku koju smo obrađivali u prethodnom semestru. Čini se da sam test položio.

Prof. Mirjana Gross je tada u sklopu predmeta prof. Šidaka »Hrvatska povijest novog vijeka« predavala razdoblje od 1880-ih godina do 1914. godine, a desilo se da njezina predavanja nisam pohađao. Seminar iz hrvatske povijesti mogli smo slušati kod nje ili kod prof. Šidaka, a ja sam se opredijelio za seminar kod prof. Šidaka. Do zadnjeg ispita morali smo napisati dva seminarska rada, jedan iz opće i jedan iz nacionalne povijesti. Seminarski rad iz opće povijesti uzeo sam kod prof. Miroslava Brandta. Tema »Salijski zakon« koju mi je zadao bila mi je vrlo zanimljiva, jer se radilo o interferenciji običajnog prava Salijskih Franaka s prijelaza 5. i 6. stoljeća i rimskog prava. Seminar iz nacionalne povijesti htio sam pisati kod prof. Šidaka, ali on tijekom tog semestra zbog bolesti ili iz drugih razloga nije dolazio na Fakultet, te sam se obratio prof. Gross. Ona mi je vjerojatno zamjerala što joj dolazim a da nisam pohađao njezinu nastavu i dočekala me s kiselim osmjehom. (Žao mi je što prof. Gross nije prisutna, tim prije što se trenutno nalazi u bolnici, a volio bih da se i ona prisjeti te situacije.) Dala mi je tešku temu iz povijesti preporoda u Dalmaciji: »Teorija hrvatskog političkog naroda kod Mihovila Pavlinovića«. Tema mi je bila zanimljiva, a u to vrijeme i »osjetljiva«. (Tada sam u antikvarijatu našao i kupio Pavlinovićeve *Hrvatske razgovore* iz 1877.) Rad sam napisao i predao prof. Gross te se dogovorio s njom za razgovor nakon što ona rad pročita. Kad sam došao na razgovor prof. Gross me dočekala s osmjehom od uha do uha. Rad je ocijenila izvrsnim, predala ga je i prof. Šidaku, a onda su ga predložili za rektorovu nagradu koju sam i dobio. To su bili počeci mojih znanstvenih istraživanja i usmjerenja prema povijesti preporoda u Dalmaciji.

Nakon što sam diplomirao i nakon što sam odslužio vojni rok u JNA prof. Šidak me jednog dana spazio u čitaonici časopisa u staroj zgradi tadašnje Nacionalne i sveučilišne biblioteke gdje sam čitao radove Grge Novaka o preporodu u Dalmaciji i pozvao me da ga posjetim na Fakultetu. Profesorici Gross je rekao – kako mi je kasnije prenijela – da je »vidio Stančića u *Sveučilišnoj*«. Želio je očigledno razgovarati o mojim planovima, ali i o svojim namjerama sa mnom. Prof. Šidak je, naime, usmjeravao istraživače prema deficitarnim temama, te je npr. kolegu Trpimira Macana usmjerio prema Mihi Klaiću, temi na kojoj je kolega Macan zatim i doktorirao. Ne znam kakvu je temu prof. Šidak meni namjenjivao, ali čini se da je prevagnula ideja prof. Gross da me se usmjeri prema dalmatinskom pravaštvu. Tada je upravo bio pokrenut poslijediplomski studij na Odsjeku za povijest, a prof. Šidak je bio član tadašnjeg Republičkog savjeta za naučni rad i uspio mi je ishoditi stipendiju za poslijediplomski studij. (U prvoj generaciji bilo nas je samo šest polaznika poslijediplomskog studija. Ja sam do kraja studija imao dovoljno tiskanih radova da sam umjesto magistarskog rada mogao izravno prijaviti doktorsku disertaciju, pri čemu sam promijenio prvobitnu temu o pravaštvu u Dalmaciji i usmjerio se prema Mihovilu Pavlinoviću i njegovom krugu.)

Stipendiju nisam do kraja iskoristio, jer sam se zaposlio u tadašnjem Povijesnom muzeju Hrvatske. Direktorica muzeja dr. Lelja Dobronić i sama je bila istraživač, te je kustose poticala na istraživanja i stjecanje doktorata znanosti. Ja sam u muzeju bio zadužen za zbirku uniforma i odlikovanja, ali je dr. Dobronić tolerirala moju istraživačku usmjerenost prema dalmatinskim temama, a istodobno me kao povjesničara angažirala na priređivanju izložaba o širim povijesnim temama. Prva izložba na kojoj sam surađivao bila je »Počeci industrije i radničkog pokreta u Hrvatskoj 1848.-1919.« održana 1969. Rad na pripremanju izložbe vodila je Fricika Despot (dr. Miroslava Despot, majka profesora na Odsjeku za filozofiju našeg Fakulteta, akademika Branka Despota) koja je »eruirala« (njezin izraz) silnu građu, a ja sam priredio dio koji se odnosio na Dalmaciju. Sljedeće izložbe samostalno sam priređivao – 1970. izložbu o Frani Supilu u povodu 100. obljetnice rođenja i 1971. o Eugenu Kvaterniku u povodu 100. obljetnice ustanka u Rakovici. Sve su te izložbe bile rezultat ne samo stručnog već i istraživačkog rada, te su rezultirale znanstvenim radovima – referatima na znanstvenim skupovima i člancima u znanstvenim časopisima (o Supilovu dubrovačkom razdoblju i o odnosu nacionalne ideologije Eugena Kvaternika i Mihovila Pavlinovića).

Godine 1971. Filozofski fakultet je od nadležnih tijela uspio ishoditi deset novih asistentskih mjesta i nakon toga sam bio izabran za asistenta na Katedri za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest. Trebao sam, kao što je bilo uobičajeno, na radno mjesto nastupiti na početku akademske godine, 1. listopada, ali sam se dogovorio da ću nastupiti nakon otvorenja izložbe o Kvaterniku. Tako sam na Filozofski fakultet prešao 1. prosinca 1971. godine – na obljetnicu »ujedinjenja« i istodobno na dan sastanka u

Karađorđevu koji je doveo do sloma hrvatskog pokreta 1970./71. (u čemu ne vidim nikakvu simboliku, ali lakše pamtim početak rada na Filozofskom fakultetu).

Skupine u kojima sam za đачkih i studentskih dana sudjelovao nisu bile trajne. Tijekom studija i nakon diplomiranja krenuli smo različitim putovima. No, od osoba s kojima sam se družio ili susretao za đачkih i studentskih okupljanja četvorica smo se postupno našli u istom hodniku u novoj zgradi Filozofskog fakulteta – Ivo Maroević na Odsjeku za povijest umjetnosti, Tonko Maroević najprije na istom odsjeku a zatim u fakultetskom Zavodu za povijest umjetnosti, a kolega Raukar i ja na Odsjeku za povijest. Od te četvorice trojica su Tonko Maroević, kolega Raukar i ja) danas redoviti članovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Kada sam prvi dan dolazio na Fakultet, sjećam se kao da je to bilo danas, na silazu prema današnjoj zgradi sreo sam Friciku Despot koja mi je čestitala na izboru za asistenta. Odgovorio sam joj: »Hvala na čestitci, ali to je samo pružena šansa.« Sam ne mogu suditi jesam li ili koliko sam uspješno iskoristio pruženu šansu. Bibliografija koja je priložena Zborniku može samo dijelom o tome govoriti, jer je od broja radova važniji njihov doprinos povijesnoj znanosti. Sama moja bibliografija je ipak mogla biti opsežnija da nisam prihvaćao neke upravne dužnosti – mjesto predstojnika Zavoda za hrvatsku povijest i prodekana na Filozofskom fakultetu te pomoćnika ministra znanosti. Bila bi manje opsežna da nisam odbio ponuđeno mjesto prorektora ili ponudu da se kandidiram za mjesto dekana. Jer svaka upravna služba donosi lakunu u bibliografiji.

No, bibliografija tiskana u Zborniku ipak nije konačna.